

Dubravka Čengić

Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb

UDK 930.25:377.3](497.5 Zagreb) "19"
377.3:355.58](497.5 Zagreb) "19"

Primljeno: 2004. godine

Stručni članak

ŠKOLA ZA NARODNU (CIVILNU) ZAŠTITU NA KSAVERSKOJ CESTI

U Državnom arhivu u Zagrebu pohranjeno je arhivsko gradivo koje nas upoznaje s djelovanjem Škole za narodnu (civilnu) zaštitu na Ksaverskoj cesti u Zagrebu. Škola je osnovana kao odgovor na razorne posljedice I. svjetskog rata. Zadaća joj je bila prije svega u edukaciji učenika u svim oblicima obrane od djelovanja i posljedica rata. Moramo istaknuti da je riječ o specifičnoj školi, kako po sadržaju tako i po ostalim školskim djelatnostima. To je bilo i razlogom što je gradnju, opremanje i daljnje finaciranje ove škole u većem dijelu snosila Općina grada Zagreba. Škola je održavala i tečajeve za obuku gradskog pučanstva o obrani od napada iz zraka, zagađenju otrovima, gradnji skloništa i dr. Posebno se treba istaknuti važnost ove Škole kao prve i jedine institucije takve vrste na ovim našim prostorima.

Ključne riječi: Škola za civilnu zaštitu (Zagreb), arhivsko gradivo, povijest školstva, Hrvatska

Općina grada Zagreba bila je prva u Kraljevini Jugoslaviji, koja je pristupila gradnji Škole za civilnu zaštitu. Zašto je do te gradnje došlo? Da bismo mogli odgovoriti na ovo pitanje, moramo se vratiti nekoliko desetaka godina u prošlost, točnije u vrijeme I. svjetskog rata. Taj je rat u potpunosti promijenio dotadani način ratovanja i to stoga što se sada rat po prvi put vodio ne samo na kopnu i moru, već i u zraku. U tom su ratu bila upotrijebljena i nova vojna oružja među kojima treba istaknuti po prvi put upotrijebljen bojni otrov (22. travnja 1917.) od strane Nijemaca, a riječ je o klornom plinu (nazvanom iperit po gradu Ypresu u Belgiji), koji je nošen vjetrom izazvao gušenje oko 5000 vojnika, a oko 10000 ih je bilo što lakše što teže otrovano.

U ratu je sudjelovalo 36 država, oko 65 milijuna ljudi, od kojih je poginulo njih 8,5 milijuna, a ranjeno 21 milijun, što ukupno iznosi oko 37,5 milijuna ljudi.

Kako je svijet bio uplašen posljedicama rata, to je uz razvoj industrije tekao i razvoj različitih oblika obrane i zaštite od ratne opasnosti. Zbog svega toga će se u gradu Zagrebu vrlo rano pojaviti različiti načini i pokušaji zaštite stanovništva od eventualnih budućih ratnih razaranja. Gradska je uprava, točnije *Gradsko vijeće* još 1932. osnovalo

*Mjesni odbor za obranu grada Zagreba od napadaja iz zraka*¹. Odbor je djelovao kroz komisije, kao što su bile:

- za propagandnu zaštitu i za uređaje za objavljivanje opasnosti,
- za izgradnju skloništa,
- za zaštitu živežnih namirnica,
- za zdravstvenu službu,
- za evakuaciju,
- za tehničku službu i za uvođenje zaštite u gradskim poduzećima.

U *Vojnom odsjeku Gradskog poglavarstva Zagreb*², bio je osnovan *Sekretarijat Mjesnog odbora za obranu grada Zagreba od napadaja iz zraka*. Sekretarijat je zapravo bio administrativni ured Gradskog poglavarstva Zagreb na poslovima zaštite.

Da bi se poslovi što bolje obavljali donesen je i *Pravilnik o organizaciji službe Mjesnog odbora za odbranu grada Zagreba od napadaja iz zraka*.³

Pravilnik... je određivao da GPZ rukovodi poslovima na pripremi za obranu grada Zagreba od napadaja iz zraka i to po uputama *Bana Savske banovine*, a u sporazumu s Mjesnim odborom... Ovaj je pak svoju savjetodavnu ulogu obavljao preko plenuma, užeg odbora, sekretarijata, komisija i kotarskih odbora. U sastav ovih organa ulazili su predstavnici vojske, načelnik grada Zagreba, predstavnici škola, javnih poduzeća, kao i mnogi tehnički stručnjaci (kemičari, arhitekti, graditelji i dr.).

Osim mjesnih osnivali su se i kotarski odbori za obranu od napada iz zraka. Zadaća svih ovih odbora odnosila se na pripremanje stanovništva za obranu od ratne opasnosti iz zraka. To je razlogom što su se prvo počela graditi skloništa i to prvenstveno u školama, a organizirale su se i vježbe za obranu od napadaja iz zraka. Uz to tiskani su promidžbeni leci, razne brošure s uputama, organizirane su izložbe unutar *Zagrebačkog Zbora* (prostor Savske ceste 25).⁴

Posebnu ulogu u organizaciji civilne zaštite odigrala je gradska uprava, točnije Gradsko poglavarstvo. Ono je u početku poslove civilne zaštite uključilo u Odsjek za tjelesni odgoj. Ovaj će se odsjek okružnicom iz 1938. preimenovati u *Odsjek za tjelesni odgoj i civilnu zaštitu*. Nova razdioba poslova gradske uprave provedena je okružnicom iz 1939. kojom je ovaj odsjek podijeljen na dva od kojih je jedan bio *Odsjek za civilnu zaštitu*. Odsjek je rješavao poslove obrane od napada iz zraka, ali samo u njegovu administrativnom dijelu. Uz to su i poslovi na promidžbi zaštite i na određivanju oblika objavljivanja uzbunama i prestanka opasnosti. Tu su i poslovi oko izgradnje ili uređenja gradskih skloništa, posebno onih u osnovnim školama, a isto tako i drugih zaštićenih mjesta od mogućih napadaja iz zraka.

Odsjek je posebno radio na edukaciji stanovništva organiziranjem (uz pomoć i sudjelovanje vojnih vlasti) vježbi, tiskanjem raznih publikacija, oglasima, lecima i dr.

¹ U daljnjem tekstu: Mjesni odbor...

² Dalje: GPZ.

³ Dalje: Pravilnik...

⁴ Danas Zagrebački velesajam.

Gradska je uprava 1941. izvršila ponovnu reorganizaciju gradske vlasti, pa tako i ovog odsjeka, okružnicom iz 1941. kojom je civilnoj zaštiti pridodano i vatrogastvo. Osnovan je Odsjek za narodnu zaštitu i vatrogastvo unutar kojega je kao samostalna organizacijski upravna jedinica djelovala i *Škola narodne zaštite na Ksaverskoj cesti*.

Ova je škola otvorena još 27. veljače 1938. Svečano ju je otvorio gradski načelnik Teodor Pečić, koji je u svom govoru među ostalim rekao: *Općina je grada Zagreba prva u državi pristupila gradnji i izgradnji škole civilne zaštite*.

Prvi počeci gradnje, tada još ne škole već plinske komore, sežu još u 1935. godinu, kada je Gradsko vijeće odbilo zamolbu Mjesnog odbora... da se gradi plinska komora u Heinzelovoj ulici. Ova je lokacija odbijena, kako rekoše, *iz regulatornih i zdravstvenih obzira*⁵ i ponuđena je nova lokacija na Savskoj cesti. Već slijedeće godine gradski su vijećnici odobrili novu lokaciju na Ksaverskoj cesti, gdje je škola i sagrađena. Gradnju je financirala gradska uprava zajedno sa Kraljevskom banskom upravom Savske banovine.

Kompleksi koji su sagrađeni za školu bili su ovi:

- zgrada s velikom predavaonicom i velikom plinskom komorom s prohodnikom, garderobom i kupaonicom,
- zgrada s malom plinskom komorom, laboratorijem za detekciju, dezintoksikaciju i fiziološka ispitivanja u vezi s bojnim i industrijskim otrovima, te za ispitivanje zaštitnih sredstava, kao i knjižnicom i demonstracijskom dvoranom.

Nacrte za gradnju je izradio i gradnjom rukovodio ing. Vlado Antolić.

Paralelno s gradnjom škole tekao je proces organizacije njezina rada, pa je 26. lipnja 1937. na sjednici Gradskog vijeća člankom 57. prihvaćen *Statut Škole za civilnu zaštitu Općine grada Zagreba*.⁶

Statut... ima 24 članka, koji su podjeljeni na tri odjeljka:

- I. Svrha
- II. Sredstva
- III. Uprava i organi.

Pod svrhom smatralo se provođenje metodičkog školovanja, vježbanja i obavljanja građana u samozaštiti od elementarnih i ratnih katastrofa, a naročito podučavanje članova kućne zaštite; provođenje stručne naobrazbe članova specijalnih odreda javne službe civilne zaštite grada Zagreba i vatrogasne, tehničke, kemijske, sanitetske i bolničke službe; potrebu održavanja specijalističkih tečajeva za instruktore i vođe civilne zaštite kao i održavanje općih, informativnih i drugih tečajeva o zaštitnoj službi; da služi sistematskoj organizaciji samozaštite i javnih službi civilne zaštite u gradu Zagrebu. Tu je i prikupljanje instruktivnih materijala kao što su slike, filmovi, modeli, tipovi zaštitnih sredstava i dr., kao i sređivanje podataka o radu na organizira-

⁵ Zapisnici sjednica Gradskog vijeća, 1935., članak 853/1.

⁶ Dalje: Statut...

nju civilne zaštite, kako kod nas tako i u svijetu, objavljivanje i kritičko razmatranje organizacijskih, tehničkih i znanstvenih radova iz domene civilne zaštite, te pokretanje svih aktualnih pitanja za unapređenje zaštitne službe u gradu Zagrebu; nadalje da se izrađuju upute organizacijske i tehničke prirode, te na kraju da se omogućuje tehničko ispitivanje zaštitnih sredstava, i da se specijaliziranim stručnjacima omogući nesmetani znanstveni i istraživački rad na pojedinim problemima vezanim uz civilnu zaštitu.

Sredstva kojima je Škola raspolagala bila su: zemljište na kojem je Škola sagrađena s prostorijama kao što su velika predavaonica, plinska komora s garderobom i kupaonicom, laboratorij za detekciju, dezintoksikaciju i fiziološka ispitivanja, knjižnica i demonstracijska soba.

Troškove Škole pokrivala je Općina grada Zagreba iz redovitog godišnjeg doprinosa, iz subvencija Ministarstva, Banovine i od drugih ustanova. Prihodi su dobivani i raznim darovanjima kao i od drugih prihoda. Uz to, Škola je raspolagala i s Fondom za publikacije u koji su pristizala sredstva od prodaje školskih publikacija kao i iz drugih izvora.

Upravu škole činili su: Upravni odbor, Školski savjet, Nastavnički zbor, upravitelj Škole i nastavnici.

Zadace *Upravnog odbora* bile su: postavljanje nastavnika, namještanje stalnog i pomoćnog osoblja Škole, nadziranje rada stalnih namještenika, izdavanje uputa za rad stručnom osoblju kao i briga za daljnje usavršavanje istih. Upravni je odbor vodio i brigu o otvaranju specijalističkih tečajeva, određivao visinu honorara nastavnicima, te brinuo o razvitku i unapređenju škole.

Članovi Školskog savjeta bili su: članovi Mjesnog odbora..., koji su morali biti stručnjaci i to po jedan obvezno iz ovih struka: medicine, arhitekture, vatrogastva, građevinarstva, veterine, policije, vojnih nauka i dr.

Na sjednicama Školskog savjeta mogli su prisustvovati članovi Upravnog odbora kao i posebno pozvani referenti. Stalni referent je bio upravitelj Škole. Školski savjet je obavljao ove poslove: proučavao i davao prijedloge za rad Škole kao i prijedloge o koordiniranoj djelatnosti Škole s drugim ustanovama koje su također radile na civilnoj zaštiti. Zadaci Školskog savjeta bili su i predlaganje izbora redovnih nastavnika, predlaganje otvaranja novih radnih mjesta, kao i predlaganje Pravilnika o redakciji i administraciji publikacija Škole te o radu Fonda.

Članovi Upravnog odbora bili su obvezni sastajati se svaka tri mjeseca, a članovi Školskog savjeta prema potrebi.

Nastavnički zbor su činili nastavnici redovnih nastavnih predmeta Škole. Poslovi su mu bili: izrada detaljnog programa nastave, predlaganje izmjena nastavnih programa, izrađivanje nacрта općih propisa tehničke i organizacijske prirode iz područja civilne zaštite i dr. Sjednice Nastavničkog zbora sazivaju se obvezno svakog mjeseca ili ranije po potrebi, a sazivao ih je Upravitelj Škole.

Upravitelja Škole na osnovi natječaja postavlja Gradsko vijeće. Po struci je morao biti kemičar ili tehnolog. Obavljao je funkciju izvršnog organa Škole; vodi školsku administraciju; sastavlja red predavanja; odgovara za inventar Škole; prikuplja materijale za publikacije; brine se za suvremenu i uspješnu nastavu i naučnu djelatnost Škole, a održava i predavanja kao redovni nastavnik.

Nastavnici Škole morali su biti stručnjaci koji su se bavili pojedinim pitanjima civilne zaštite. Redovna nastava je bila iz ovih predmeta: opća organizacija civilne zaštite, vatrogastvo, individualna zaštita, kolektivna zaštita, sanitetske i veterinarske službe, tehničke službe i kemijske službe. Nastavnici su sami predlagali program rada iz svoga predmeta.

Uz redovnu nastavu na Školi su se održavali brojni specijalistički tečajevi uz obvezu da se odnose na civilnu zaštitu. Specijalistički tečajevi bili su iz predmeta: za pravna pitanja, za propagandu, za meteorologiju, za avijaciju, za samozaštitno vatrogastvo, za skloništa, za evakuaciju, za službu gašenja svjetla, za izradu oružja, za opskrbu vodom i električnom strujom, za izradu aviona i sredstava avionskih napada i dr.

Potrebno manipulativno i pomoćno osoblje postavljao je na rad predsjednik Gradske općine.

Ovaj Statut kojim se u potpunosti uređuje rad i djelovanje Škole potvrđen je 14. lipnja 1938. od strane Kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu pod brojem 42614-II-3-1938.

Osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske Škola će promijeniti ime u *Škola narodne zaštite na Ksaverskoj cesti*, ali će i dalje nastaviti sa svojim aktivnim djelovanjem.

Na kraju treba pripomenuti da nažalost nije sačuvano arhivsko gradivo ove Škole, pa se podaci o njezinu djelovanju i akcijama mogu naći samo unutar arhivskog fonda Gradskog poglavarstva Zagreb, pohranjenog u Državnom arhivu u Zagrebu.

IZVORI

1. Gradsko poglavarstvo Zagreb: III/6 Odsjek za narodnu zaštitu i vatrogastvo: Predmetni spisi 1933.-1945., kut. 1-9.
2. Gradsko poglavarstvo Zagreb: Zapisnici sjednica Gradskog vijeća, 1933.-1945., 8 knj., 3 kut.

LITERATURA

1. *Glasnik civilne zaštite*, Zagreb, 1938./1939.
2. *Spomenica Škole za civilnu zaštitu u Zagrebu*, Zagreb, 27. veljače 1838.
3. *Naša zaštita*, Zagreb, 1944.
4. Dnevni tisak: *Večer*, *Novosti*, 1935. - 1938.

Dubravka Čengić, Zagreb

(Summary)

SCHOOL FOR NATIONAL (CIVIL) DEFENSE ON KSAVER ROAD

The State Archives in Zagreb have materials archived that introduces us with the work of School for national (civil) defense on Ksaver Road in Zagreb. The school was established as an answer to the destructive consequences of the First WW. Its aim was to teach pupils all forms of defense from war activities and the consequences of war. We have to emphasize that it was a special school, taking into consideration its content and school activities. That was the main reason that Municipality of Zagreb covered its construction, equipping and further financing. The school held training courses for city population on air defense, combat gase, shelters and alike. The importance of the school is in the fact that it was the first and the only institution of this kind in the region.

Key words: School for civil defense (Zagreb), archival materials, history of education, Croatia